

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

THE PROCEDURAL ORDER FOR CONDUCTING INTERROGATION DURING A STATE OF WAR

Лук'янчиков Б.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стадник В.Я., студентка III курсу факультету соціології і права
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Степанченко А.Д., студентка III курсу факультету соціології і права
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується в Україні у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державної незалежності та територіальної цілісності. У даній статті аналізується нормативне регулювання такої слідчої (розшукової) дії як допит. Оскільки, в умовах сьогодення питання даної дії є актуальним з огляду на збільшення кількості кримінальних правопорушень. Пропонуються зміни до порядку її проведення, що обумовлюється введенням на території України воєнного стану у зв'язку з вторгненням РФ. Здійснюється аналіз чинного законодавства, що регулює суспільні відносини, які виникають під час допиту та обґрунтовуються зміни щодо порядку допиту осіб в умовах воєнного стану в Україні з метою підвищення результативності розслідування кримінальних правопорушень. Звертається увага на забезпечення прав допитуваних осіб в світлі рішень Європейського суду з прав людини, та використання міжнародної практики під час досудового провадження.

Окрема увага приділяється критично важливому питанню дотримання конституційних прав і свобод допитуваних осіб відповідно до усталеної практики у сфері прав людини. На основі цього аналізу обґрунтовується нагальна необхідність внесення змін до встановленого порядку допиту осіб в умовах воєнного стану. Це має забезпечити більшу ефективність і результативність досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах ведення бойових дій та протидії злочинності. Важливим аспектом до якого звертаємося це також і питання обов'язковому відеофіксації показань для підвищення достовірності та уникнення можливих зловживань правами під час допиту. Загалом, робиться акцент на необхідності адаптації чинних норм до викликів ведення бойових дій та потреби протидії злочинності в цих непростих умовах. Належна правова регламентація процесу допиту забезпечує передумови для ефективного досудового розслідування та невідворотності кримінального покарання за вчинені правопорушення.

Ключові слова: правовий режим, воєнний стан, допит, національна безпека, свідки, відеофіксація, потерпілі, показання, докази, досудове розслідування, кримінальна відповідальність, пояснення.

Martial law is a special legal regime introduced in Ukraine in the event of armed aggression or threat of attack, danger to state independence and territorial integrity. This article analyzes the regulatory framework of such investigative (search) action as interrogation. Given the current circumstances where the issue of this action is relevant due to the increase in the number of criminal offenses, changes to the procedure for its conduct are proposed, which are conditioned by the introduction of martial law in Ukraine in connection with the aggression of the Russian Federation. An analysis of the current legislation regulating the social relations arising during interrogation is carried out, and changes to the procedure for interrogating individuals in conditions of martial law in Ukraine are substantiated in order to increase the effectiveness of investigating criminal offenses. Attention is paid to ensuring the rights of interrogated persons in light of the decisions of the European Court of Human Rights and the use of international practice during pre-trial proceedings.

Particular attention is paid to the critically important issue of respecting the constitutional rights and freedoms of interrogated persons in accordance with established human rights practices. Based on this analysis, the urgent need to make changes to the established procedure for interrogating individuals in conditions of martial law is justified. This is aimed at ensuring greater efficiency and effectiveness of pre-trial investigation of criminal offenses in conditions of hostilities and counteracting crime. Another important aspect addressed is the mandatory video recording of statements to increase credibility and avoid possible abuses of rights during interrogation.

Overall, emphasis is placed on the necessity of adapting existing norms to the challenges of conducting hostilities and the need to counteract crime in these difficult conditions. Proper legal regulation of the interrogation process provides prerequisites for effective pre-trial investigation and inevitability of criminal punishment for committed offenses.

Key words: legal regime, martial law, interrogation, national security, witnesses, video recording, victims, statements, evidence, pre-trial investigation, criminal liability, explanation.

Постановка проблеми. Правовий режим воєнного стану, запроваджений через повномасштабну агресію проти України, вимагає негайного реагування на загрози правопорядку та створення дієвих механізмів правового регулювання в надзвичайних умовах. Це спричинило розробку низки термінових законодавчих змін, які потребують ретельного аналізу. Однією з ключових процесуальних дій, що потребує особливої уваги в умовах воєнного стану, є допит осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочинів. Виникає нагальна потреба встановити баланс між оперативним реагуванням правоохоронців та дотриманням основоположних прав людини. Загалом, аналіз законодавчих новацій щодо порядку допиту в умовах воєнного стану є актуальним питанням, адже необхідно створити ефективні правові механізми для швидкого роз-

слідування злочинів за умови дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Аналіз останніх досліджень. У зв'язку із тим, що в умовах воєнного стану правове регулювання розвивається з 24 лютого 2022 року можна стверджувати, що окремі питання провадження слідчих дій, для отримання інформації від людей в такому правовому режимі потребують додаткового дослідження з метою відповідного нормативного врегулювання. Окремі аспекти допиту осіб під час досудового розслідування досліджувалися в роботах Лоскутова Т. О., Григоренка А. В., Марченка О. А., Височина А. Г., Бондаренка О. О. Разом з тим, саме окремі особливості допиту під час розслідування в умовах воєнного стану та міжнародних конфліктів не набули належної уваги серед українських науковців.

Мета дослідження. Метою даної наукової роботи є проаналізовані окремі аспекти допитуваних осіб, в контексті захисту прав затриманих та ефективного розслідування правопорушень в екстремальних умовах війни. Виявити деякі переваги та ризики використання відеозапису, як способу фіксації процесу і результатів допиту. Проаналізувати правові норми, що регулюють порядок проведення допиту в умовах воєнного стану та як вони впливають на забезпечення прав і свобод осіб, що підлягають допиту.

Виклад основного матеріалу. Введення воєнного стану по всій території України підвищило питання щодо забезпечення захисту прав і свобод громадян. У зв'язку з цим зміни зазнало і законодавство. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», визначається, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5].

Водночас, важливо наголосити, що відповідно до статті 64 Конституції України, таке обмеження прав і свобод може відбуватися лише в межах, обумовлених воєнним станом, і з вказівкою строку дії цих обмежень [1].

Більше того, закон забороняє дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Необхідно підкреслити, що згідно зі статтею 20 цього Закону, певні права і свободи не можуть бути обмежені в жодному разі. До них належать право на життя, право на повагу до гідності, право на правосуддя, право на правову допомогу, право на оскарження актів, дій чи бездіяльності органів державної влади та інші [5].

Таким чином, незважаючи на необхідність обмеження деяких прав і свобод особи під час воєнного стану в інтересах національної безпеки, українське законодавство містить низку гарантій захисту основоположних прав людини, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Якщо звернутися до аналізу процесуального врегулювання такої слідчої (розшукової) дії як допит, можемо побачити зміни, які були викликані введенням воєнного стану. Для початку варто зазначити, що допит – це слідча дія, яка відповідає певним кримінально-процесуальним стандартам і розглядається як процес взаємодії між особами, що беруть участь у ньому, з метою отримання інформації про важливі факти, що стосуються кримінального правопорушення і сприяють встановленню істини у кримінальному провадженні. Відповідно до чинного Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) процесуальний порядок проведення допиту регулюється статтями 224–227 [2].

Розглядаючи актуальні питання допитів в умовах воєнного стану С. Крапивін, Ю. Белоусов та А. Орлеан зазначають, що ключова проблема полягає в тому, що Україна у 2012 році встановила заборону використання у правосудді позасудових показань, що є дуже високим стандартом порівняно з світовим. Уже десять років показання, отримані під час досудового розслідування в ході допиту не мають самостійної цінності, а отже будь-яка особа, незалежно підозрюваний, свідок чи потерпілий,

підлягають обов'язковому допиту в судовому розгляді, оскільки суддя має безпосередньо сприймати і оцінювати усі докази [3].

Також, слід зазначити, що відповідно до частини 7 статті 97 КПК України у будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження [2].

У ситуації воєнного стану під час досудового слідства у кримінальних провадженнях необхідно особливу увагу приділяти процесу збирання, перевірки та оцінки доказів. Записані та дбайливо збережені докази дозволяють ефективно притягти осіб, винних у вчиненні злочинів на території України, до кримінальної відповідальності. Успішне збирання та документування доказів є ключовим етапом в розслідуванні, що допоможе забезпечити справедливість та встановити обставини злочинів належним чином.

Законодавець у статті 63 Конституції, надає особі право на відмову від дачі показань, якщо вона вважає, що це може мати негативні наслідки для неї, її сім'ї чи близьких родичів [1]. Це важливе право, яке гарантує захист особистої гідності та приватності. В ситуації воєнного стану постає питання важливості співпраці громадян з правоохоронними органами, яке повинно виходити на передній план. Воєнний стан вимагає надзвичайних заходів для забезпечення безпеки та стабільності в країні. У цих умовах важливо, щоб особи, які можуть мати цінну інформацію, співпрацювали з владою для запобігання подальшим загрозам суспільству.

Враховуючи специфіку воєнного стану, законодавець встановлює виняток із загального правила щодо використання показань, отриманих під час допиту свідка, потерпілого або одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у кримінальному провадженні. Згідно з частиною 11 статті 615 КПК України, в умовах воєнного стану такі показання можуть бути використані як докази в суді лише у випадку, якщо процес та результати допиту були зафіксовані за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [7].

Якщо звернутися до судової практики, а саме ухвали Болградського районного суду Одеської області № 497/2747/23 від 18.01.24 року, у ній зазначається, що: «Враховуючи, тяжкість та резонанс вчиненого злочину, а також те, що на даний час на території України продовжує діяти воєнний стан, введений наказом Верховного головнокомандувача №64/2022 від 24.02.2022, у зв'язку з цим орган досудового розслідування вважає за необхідне допитати потерпілих у вказаному кримінальному провадженні слідчим суддею в межах досудового розслідування, так як останні можуть незабаром покинути територію України та/або з ними може статись інший непередбачений випадок, що унеможливило їх подальший допит у судовому засіданні по суті. Слідчий суддя, враховуючи положення ч. 1 ст. 225 Кримінального процесуального кодексу України та наявність обставин, що можуть унеможливити допит потерпілої, дозволив проведення допиту у такому режимі» [8].

Суд у своїх діях бере до уваги зміни, які настають у зв'язку з воєнним станом. Так, 01.05.2022 набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [4]. Законом внесено зміни до КПК України також і у аспекті розглядуваного питання.

Головна умова допиту в умовах дії воєнного стану – забезпечення гарантування всіх інтересів та прав всіх сторін кримінального провадження, регламентованих чинним українським законодавством. Відеозапис показань – фак-

тична основа для доказової бази у суді. Слід зазначити, що використання відеозапису допиту в умовах воєнного стану не обмежене. Тобто, показання, отримані з застосуванням відеофіксації можуть розцінюватися як докази в суді навіть після його завершення.

Нові зміни в Кримінально-процесуальному кодексі встановлюють можливість фіксації показань свідків лише на відео без їхньої особистої присутності в суді. Це призводить до обмеження можливості сторони захисту провести перехресний допит таких свідків, що може порушити права обвинуваченого. Однак в цьому є негативний аспект: по-перше, записи на відео не забезпечують можливість повноцінно оцінити невербальні сигнали свідка, його емоційний стан та реакції під час перехресного допиту. Це може затримати виявлення важливих деталей та нюансів показань.

По-друге, існує ризик недостатньої достовірності та можливості маніпуляцій з відеозаписами порівняно з безпосереднім допитом свідка в залі суду. До прикладу у справі № 619/4742/23 Дергачівського районного суду Харківської області від 28 вересня 2023 року «наявні обґрунтовані підстави вважати, що останній наділений потенційною можливістю, в тому числі і дистанційно, через інших осіб, впливати на свідків у кримінальному провадженні з метою схилити їх не давати правдиві, послідовні показання у ході досудового розслідування та/або змінити свої показання у подальшому в суді, для уникнення або мінімізації кримінальної відповідальності» [9].

Для уникнення таких ризиків варто уважно розглядати переваги використання відеозапису замість прямої участі свідків у кожній конкретній ситуації. Також потрібно врахувати додаткові процедурні заходи, такі як забезпечення адекватного перехресного допиту через відеозв'язок, залучення фахівців для аналізу відеоматеріалів з метою перевірки їхньої цілісності та автентичності тощо.

Варто звернутися також і до міжнародного досвіду, до прикладу у справі «Жуковський проти України» від 3 березня 2011 року суд звертає свою увагу на пункт 45 де зазначається, що: «Суд не переконаний у тому, що матеріали досудового слідства, в якому частково брав участь заявник, а також відеозаписи допитів могли компенсувати таку повну відсутність можливості для судів і для заявника безпосередньо допитати свідків. Окрім того, будучи обізнаним про труднощі у забезпеченні права заявника допитати свідків у цій справі, Суд вважає, що доступні

сучасні технології могли б забезпечити більш інтерактивний спосіб допиту свідків з-за кордону, наприклад, з допомогою відеозв'язку» [6]. Оскільки, заявник не зміг бути при допиті свідків це вплинуло на порушення принципу змагальності процесу і процесуальної рівності сторін. ЄСПЛ наголошує, що суди та сторони мають мати реальну можливість допитувати свідків, у тому числі й тих, що знаходяться за кордоном. Відповідно, національні суди мають прагнути застосовувати таке тлумачення та підходи, які відповідають усталеній практиці ЄСПЛ щодо забезпечення справедливого та ефективного судового розгляду з використанням сучасних технологій не тільки під час війни.

Висновок. Отже, можна дійти висновку, що актуальні зміни в кримінально-процесуальному законодавстві України щодо проведення допиту в умовах воєнного стану є доволі прогресивними, однак потребують вдосконалення. В надзвичайних ситуаціях, які включають воєнний стан, законодавство забороняє обмеження певних прав і свобод, а також встановлює гарантії захисту основних прав людини.

Важливою новацією є дозвіл на використання показань, отриманих під час досудового розслідування, як доказів у судовому процесі за умови відеофіксації допитів учасників, зокрема свідків та потерпілих. Це спрямовано на підвищення ефективності розслідування та збирання доказів, але водночас несе ризик обмеження прав обвинуваченого на адекватний захист і проведення перехресного допиту.

Враховуючи ці зміни, важливо зберігати баланс між оперативністю розслідування та забезпеченням прав обвинуваченого на справедливий суд.

Крім того, важливо використовувати практику Європейського суду з прав людини, яка наголошує на необхідності забезпечення ефективного та справедливого судового розгляду з використанням сучасних технологій відеозв'язку та прямого допиту свідків, у тому числі тих, що знаходяться за кордоном.

Також, необхідно забезпечити, щоб посилення на воєнний стан не поставило під загрозу основні принципи справедливості, прав людини та правової держави. Такий підхід сприятиме збереженню правового порядку та дотриманню норм права навіть у найскладніших умовах, зберігаючи важливий баланс між потребами безпеки та захистом прав громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 05.03.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.03.2024).
3. Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. № 71 (2022): *Науковий вісник ужгородського національного університету*. серія: право. УДК 343.141:343.143:343.144. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/263478>.
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 07.03.2024).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.03.2024).
6. Рішення Європейського суду з прав людини від 03.03.2011 р. у справі «Жуковський проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_714#Text (дата звернення: 15.03.2024).
7. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду | ЮРЛІГА. ЮРЛІГА . URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-kriminalnomu-provazhenn-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpozva-pro-praktiku-verkhovnogo-sudu (дата звернення : 20.03.2024).
8. Ухвала Болградського районного суду Одеської області від 18.01.2024 р. у справі № 497/2747/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116371385> (дата звернення: 15.03.2024).
9. Ухвала Дергачівського районного суду Харківської області від 28.09.2024 р. у справі № 619/4742/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113888554> (дата звернення: 17.03.2024).